

6-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Антропология мен әлеуметтік
ғылымдардағы мәдениет теориясы

Бұл дәріс әлемнің сипатын зерделеуге арналған, ол әртүрлі мәдениеттердің тасымалдаушылары арқылы әлемді түсінуді қалпына келтіруге тырысу бірте-бірте таным механизмдеріне қызығушылықты тудырды.

Когнитивті тәсіл мәдениет теориясына қызығушылықты тудырды. Оның бірі мәдениетті мағыналық теория ретінде қарастыратын символикалық антропология болды. Мән-мағына адамның сыртында немесе оның санасына шоғырланған ба деген мәселе когнитивтік және символикалық көзқарастардың келіспеушілігінің басты мәселесі осы болып табылады.

XX ғ. 50-ші жылдардың аяғы – 60-шы жылдардың басында когнитивті антропологтар тілдің лексикасы мен семантикасын талдап, онда Мәдениет туралы когнитивті білім берудің кілтін қарастырды.

Мәдени білім беруге, мәдени білімнің бөлінуіне, мәдени мән-мағыналардың саяси реттегі өзара қарым қатынасына, мәдени қатынастардың даулы табиғатына, сондай-ақ мәдени мәндер уәждемелік күшке ие болатын үдерістерге әкелетін когнитивті үдерістерге жеткіліксіз көңіл бөлінді. Қазіргі уақытта жоғарыда аталған тақырыптарға мәдениеттің жеке субъективтілігі мен мінез-құлқына әсерін когнитивті антропологтар өз зерттеулерінде жүгінеді. Соңғы үш онжылдықта когнитивистер өз позицияларын бірнеше рет қайта қарады. Қазіргі уақытта теоретиктердің негізгі назары тілдің семантикасы емес, лексика, мәдени схемалар емес, дискурс қызықтырады. Теориялық пікірталастар ұжымдық дәйектелген (интерпретацияланған) тәжірибе ретінде адамның (тұлғаның) ойлау іргетасын құруы айналасында дамиды.

Когнитивті антропологтар мәдени схемалармен, «танымның мәдени бөлігімен» айналысады. Олар мәдени білім жүйесінің шектеліп, ми механизмдерімен қалай рәсімделетініне назар аударады. Ол ұрпақтан ұрпаққа тұрақты берілуінің нәтижесі ретінде, Мәдени білім адам ақылының мүмкіндіктері мен шектеулеріне «сәйкес» деген пікірге келеді.

Когнитивті антропологтар әртүрлі когнитивті және мәдени жүйелердің бөлшектерін ғана емес, сонымен қатар осы жүйелерде жалпы белгілерді ашуға бағытталған зерттеулермен айналысады. Олардың когнитивті әмбебаптықты зерттеу әдістері эмпирикалық және салыстырмалы болып табылады. Жекелеген қоғамдар туралы деректер мәдениетаралық перспективада қарастырылады, әмбебап құрылымдар мен үдерістер оқшауланған және қорытындылары олардың тарихи және эволюциялық дамуынан тұрады.

Өткен лекцияда айтылғандай, 1950 жылдардағы антропологияда этикалық тәсілге қарағанда эмик-тәсіл басым болды. Грегори Бейтсон қоғамдағы жеке тұлғаның танымдық аспектілерінің жиынтығы ретінде айқындайтын эйдос тұжырымдамасын енгізеді, ал Моррис Оплер әр мәдениет мүшесі үшін шындықтың табиғатын құрайтын мәдени тақырыптарды түсінуді ұсынады.

Міне, Роберт Редфильд әлем бейнесін (world-view) әлемге тән, қоғам мүшелерінің өзі туралы және әлемдегі өзінің іс-әрекеттері туралы түсінігін білдіреді.

Егер мәдениеттің этосының тұжырымдамасы мәдениетті сырттан зерттеуге бағытталған болса, ол адам мен мәдениет әлемі жөніндегі ғалымның тұжырымдамасы, әлемнің бейнесі, керісінше, оның мәдениетінің ішіндегідей мәдениетті тасымалдаушылардың сыртқы әлемге қатысты көзқарасын көрсетеді. Бұл мәдениет тасымалдаушыларының өзінің әлемді қайта құру тұжырымдамасы. Редфильд мәдениетті қоғамға тән әрекеттер мен артефактілерде көрінетін күнделікті түсіністіктерден тұрады деп қабылдағанын байқаймыз. Мәдениет статистикалық емес, бұл үздіксіз үдеріс екенін түсіну маңызды және мәдени қарым-қатынас нормалары әлеуметтік өзара әрекеттесу үдерісінде күнделікті шығармашылық түрде қайта қаралады.

Ұжымдық өзара іс-қимылға тартылған барлық адамдарда белгілі бір мәдениет параметрлері болуы міндетті емес, оларда сезіну, күтілетін мәдениет элементтерінің ұқсастығы болу да оларды біріктіреді. Осыған байланысты, әрбір мәдени топтағы адамдар өз еркімен немесе еріксіз түрде бір-бірінің көзқарасын қолдайды, олардың әрқайсысы басқа күтетін тәсілмен жауап береді. Бұл мағынада мәдениет коммуникацияның жемісі. Сондықтан белгілі бір мәдениеттің тасымалдаушыларының психологиясын дұрыс түсіну үшін зерттеуші олардың орнына өзін қойып, олардың «образына» енуі керек. Өйткені, басқа мәдениеттің тасымалдаушысы мәдениет пен басқа әлемнің кез келген материалдық немесе материалдық емес элементтерінің мәнін біз үшін күтпеген түрде түсінуі мүмкін.

Эколог, мысалы, қауымды экологиялық жүйе ретінде зерттегенде, экология ғылымына мүлдем қатысы жоқ осы қауымның адамына қарағанда басқаша жазатыны белгілі. Зерттеуші қауымды экологиялық не әлеуметтік жүйе деп қарастырғанда, осы қауымнан шыққан адам оны туыстық байланыс жүйесі деуі мүмкін. Содан кейін қауымдастықтың қасиеттері оларға туыстықтың ерекшелігі ретінде түсіндіріледі. Осы байланыстардан оның барлық құндылықтар жүйелері, сондай-ақ өзіне және қоршаған сыртқы әлемге көзқарасы қалыптасады. Сондықтан, этнолог осы мәдениет тасымалдаушысының әлемді дұрыс па не дұрыс емес па екендігін қалай білуге болатындығынан бастау керек. Егер бұл туыстық жүйе

болса, онда ең алдымен оны түсіну керек. Зерттеуші осы санаттардағы мәдениет жөнінде мәдениет тасымалдаушыларының өзі істейтін сондай екпінмен, сондай кезектілікпен айтуды үйренулері керек. Кез-келген халықта көптеген түрлі қауымдастық бар болғандықтан, Редфиллдің әлемде бірыңғай ұлттық бейнесі жоқ екендігі жөніндегі мәлімдемесі түсінікті болады.

Бір мәдениетте бірнеше мәдени дәстүр бар (әлемнің сипаты). Тиісінше, әртүрлі қауымдардың дәстүрлері әр түрлі. Атап айтқанда, «мектептер мен храмдар» және ауылдық қауымдастықтың мәдени дәстүрлері (Редфильд оларды «үлкен» және «шағын» дәстүрлер деп атайды).

Бұл дәстүрлер үнемі бір-бірімен өзара әрекеттеседі: «үлкен» «кішкентайдан» құралады, содан кейін қалыптасып, «кішкентай» үшін «өркениетті» ықпал ететін мән-мәтінге айналады.

Әлемнің сипаты жөніндегі тұжырымдама когнитивті мазмұнды қамтиды, яғни адамдар қоршаған әлемді қалай танып, білу тәсілі жөніндегі ақпаратты таңдайды. Дегенмен, әлем халықтарының сипатын зерттеушілер, әдеттегідей, сол танымдардың (космологиялық, онтологиялық, эсхатологиялық және т.б.) нәтижелерін зерттейді және көп жағдайда тек кейбір этнографиялық абстракцияны алады.

Антрополог зерттеушіге яғни өзіне түсінікті болу үшін «жергіліктінің» философиялық жүйесі үлгісін жасауды, сөйтіп «жергілікті» философияның толық образын көрсетуге тырысады. Міне, неге әлемнің бейнесін сипаттау тек зерттеу әдісі болып қалып отыр. Редфилд бұған назар аударып, антрополог әлемге «жергілікті тұрғындар» көзімен қарап, олардың тәртібін, санаттарын, екпінін қабылдай отырып, әлемнің сипатын суреттеу арқылы белгілі бір адамдардың мәдениетін шынайы түсінуіне әкелетін техника деп атайды.

Ол өзінің еңбектерінде ол белгілі бір халықтың танымдық көзқарастары, оның философиялық идеялары, этикалық және эстетикалық нормалары, діни және «ғылыми» нанымдарына сәйкес келетін суретті беруге тырысты.

Антропологтардың адамның қабылдау құрылымын зерттеу тәуелсіз ғылыми бағытқа - танымдық (когнитивті) антропологияға әкелді. Олар әр түрлі ақыл-ой кешендерінің нақты нысандарымен өзара байланысын зерттеді. Мәдениет теориясының сипаты жөнінде мәселе көтерілді.

Когнитивті антропологтар әлем жөніндегі ілімдер жүйесі мәдениет тасымалдаушыларының мінез құлқына біршама әсер ететіндігін есепке ала отырып, олар өздерін қалай елестетіп, сезінеді, басқа қоғамның адамдары әлемін солардың өз түсініктерімен түсінуге және сипаттауға тырысты, олар өздерін қалай көрсетеді және әлемнің білім беру жүйесі мәдениет тасымалдаушыларының мінез-құлқына айтарлықтай ықпал ететініне сенді.

1957 жылы Уорд Гудинау мәдениетті төмендегідей анықтады: «Қоғамның мәдениеті оның мүшелері үшін қолайлы әрекет ететінін білуі және сенуі керек».

Антропологтар адам нені біледі, қалай біледі деген қызығушылыққа ауысады. Адамның танымы белгілі бір мәдени бағдарламаларға сәйкес іс-әрекеттер мен шешімдерге ұқсас болды. Когнитивті антропологтар үшін мәдениет тұжырымдамасы оның тасымалдаушыларының санасында идеализмге негізделген білім, наным және құндылықтар деген идеямен қазірге дейін басым болып отыр.

Когнитивті антропологтар әртүрлі когнитивті және мәдени жүйелердің бөлшектерін ғана емес, сонымен қатар осы жүйелердегі жалпы белгілерді ашуға бағытталған зерттеулермен де айналысады. Олардың когнитивті әмбебаптық зерттеу әдістері эмпирикалық және салыстырмалы болып табылады. Жекелеген қоғамдар туралы деректер мәдениетаралық перспективада қарастырылады, әмбебап құрылымдар мен үдерістер оқшауланған болып табылады және қорытындылар олардың тарихи және эволюциялық дамуынан тұрады.

Тұжырымдамалық жүйелердің когнитивті-антропологиялық зерттеулері әдетте жеке өзгергіштікті төмендететін жалпыланған модельдер болып табылады. Сонымен, мәдениет - бұл мәдениет тасымалдаушылары бағдарлау, талқылау, анықтау және қоғамдағы әлеуметтік мінез құлықты санаттау үшін қолданатын ақыл-ой жабдығы, құрал болып саналады. Осылайша адамдар өзінің мінез құлқын бақылауда ұстайды және басқалардың мінез құлқын түсіндіреді. Мәдениет адамдардың ақыл ойында, бірақ олар өз мәдениетінің бірыңғай танымдық үлгісін пайдаланбайды.

Адам өмір жолының ерекшеліктері, жеке адамның қоғамда орындайтын ролдерінің айырмашылықтары, қоғамның жекелей мүшелері мәдениетті әрқалай түсіндіреді, жалпы мәдениеттің әртүрлі танымдық үлгісі бар. Әрбір жеке адам есейе келе ерікті немесе еріксіз, саналы не бейсаналық түрде өзіндік үлгісін немесе мәдениет теориясын қалыптастырады. Әрбір осындай үлгі бірегей болып табылады және тек басқа мәдениет тасымалдаушыларының ұқсас үлгілерімен ғана жартылай қиылысады.

Ақыр соңында, ол қоғамның, әлеуметтік жетістігі ретінде адамның жеке әлеуметтік тәжірибесі

нәтижесінде алынған сенім - наным мен құндылықтарды қамтиды.

Әлемді танып білу қоршаған әлемнен сигналдар түскенде жүреді, қабылдайтын субъекті үшін оның ақыл ойында танып білу бірлігі – когницияға (танымға) айналғанға дейін көмескі болып қала береді. Әлем танылуына қарай әртүрлі сигналдар жіктеледі және топтастырылады, адам танымының жүйесінде когнитивті санатты қалыптастыра отырып белгілі орын алады. Бұдан адам өзі түйсінетін және ақыл ой арқылы ақиқатты ұйымдастыратын адамның танымдық санаттарының сақтау орны деген (репозиторийі) түсінік шығады. Когнитивтік санаттар бастапқыда адамның ойлауына тән емес, олар адамның мәдениетті, әсіресе тілді меңгеру үдерісінде қабылдайды.

Когнитивті антропологияның көптеген қолдаушыларының айтуынша, тілде адам ойлауына негізделген және мәдениеттің мәнін құрайтын барлық танымдық санаттар қосылады. Олар ақиқаттың өзі танымды реттеу нәтижесінде берілген әрбір мәдениетте пайда болатын – бірақ осы шектеулерде ақиқат танылмайтын бар жоғы әлеуметтік мәдени категория, деді. Екінші жағынан, егер адамның қабылдауынан тыс объективті шындық бар болса, онда таным берілген қоғам үшін танымды реттеу арқылы және тағы да адамның қабылдау нәтижесінде тек прагматикалық аспектіде көрінеді.

Когнитивтік тәсіл тіл мен мәдениет арасындағы тығыз қарым-қатынасты белгілейді. Мәдениетті түсінудің кілті тіл болып табылады, ал, қоғам мүшелерінің мәдени бағыты лингвистикалық талдау арқылы бақылау мүмкін. Мысалы, әртүрлі мәдениеттер адамдарының сыртқы ортаны қалай түсінетінін білуге тырысқанда, көптеген зерттеушілер өздерінің назарын сөздерге және олардың когнитивтік санаттармен байланысыны аударады.

Когнитивті антропологияның пайда болуымен этнологтар әртүрлі мәдениеттердегі әртүрлі нысандар мен құбылыстардың мағынасына көңіл аударып, белгілер жүйелеріне көбірек қызығушылық танытып, антропологияның психологиялық мәселелеріне азырақ назар аударады.

Осылайша, мәдени және психологиялық зерттеулердің арасындағы алшақтық зардабы қазірге дейін созылуда. Зерттеушінің назары мәдениет тасымалдаушылардың санасында қалай көрініс табатынға емес, мәдениет рәміздеріне ауғанда антропологияда символдық көзқарас қалыптасады. Бұл тәсілдің көрнекті өкілі Клиффорд Гирц болды. Оған біз келесі лекцияда ораламыз, мынаны аяқтай отырып, келесілерді атап өтеміз.

Мәдениеттің символдық тұжырымдамасына сәйкес мәдени құбылыстар, символдық құбылыс болып табылады, сондықтан мәдениетті зерттеу, мәні бойынша, нысандар мен символдық әрекеттерді түсіндіру. Гирц үшін символ- «күнделікті қарым-қатынастың дәнекері (ткань)» .

Неғұрлым айқынырақ мәселенің күрделілігін анықтау, Гирцке мәдениеттің анық бірмағыналы анықтамасын беруге мүмкіндік бермейді.

Ол мәдениет ұғымын бірнеше мән-мағынада пайдаланады: бұл рәміздерде бейнеленген тарихи тұрақты құндылықтар, бұл мінез-құлықты басқаратын құралдар, ережелер, нұсқаулықтар (компьютерлік инженерлер оны бағдарлама деп атайды) жүйесі, бұл маңызды құрылымдардың стратифицирленген иерархиясы, бұл әрекеттер, таңбалар, белгілер және көптеген т.б. Ақыр соңында, мәдениеттің өмір сүруі - оны түсіндіру үдерісі болып табылады және ал мәдениеттің тасымалдаушысы болу - оны түсіндіруді білдіреді.

Гирц мәдениетті символикалық желі ретінде түсінді және семиотикалық көзқарасқа жақын болды. Ол былай деп жазды: «Адамның өзі жасаған мағынасы бар нәрселермен байланысы бар екенін мойындай отырып, мәдениетті осы веб-торап (шырмауық, тор паутина) деп санаймын, сондықтан оны талдау жалпы заңдылықтарды зерттейтін эксперименталды ғылыммен емес, зерттелетін құндылықтарды түсіндіру әдісімен жүзеге асырылуы керек».

Гирцтің пікірінше, этнографиялық тәжірибе адамзат қоғамының тірі мәнмәтіні тамырында.

Когнитивтік және символикалық антропологиялар арасындағы дау негізінен ең іргелі сұрақтардың бірі болып табылады: мәдени жүйелер адамның ақыл-ойының ішінде ме немесе одан тыс жерде ме? Символикалық антропологтар үшін олар-адамнан тыс. Когнитивті антропология, адамның ақыл-ойын зерттеп, мәдениеттің адамның ішінде оның санасына шоғырланған деп сенеді. Сондықтан когнитивтік тәсіл соңғысында шоғырланған барлық конструктивті және пайдалы нәрселерді сақтай отырып символикалық көзқарастың айқын антипсихологизмін жеңуге көмектесті.

Когнитивті антропологияның зерттеу нысандары үнемі өзгеріп отырды. Тілдің лексика, семантика мен семиотикасын талдаудан бастап, антропологтар өзінің назарын саяси тәртіппен мәдени құндылықтардың өзара қарым-қатынастарын қоса алғандағы танымдық үдерістің өзін зерттеуді, сондай-ақ мотивациялық күштің мәдени құндылықтардағы үдерісіне көңіл аударды.

Содан кейін, 1990-шы жылдары когнитологтар мәдениеттің жеке субъективіне және мінез-құлқына әсерін зерттеуге көшті. Когнитивті антропологтар «танымның мәдени бөлігімен, мәдени схемаларымен» айналысады. Олар адамның ақыл-ойын барлайтын, «ұйымдасқан жағдайға» әкелетін «мәдени білім» ретінде адамның когнитивтік механизмдерін зерттейді. Бірақ олар білімнің жалпыланған үлгілерін ғана емес, сонымен қатар оның жеке талпыныстарына да назар аударады. Бұл, әсіресе, жеке адамдардың әртүрлі жеке үлгілерінің халықтың мәдени жүйелеріне қалай ұйымдастырылатынын, және жеке үлгілердегі өзгерістердің мәдени жүйелердегі өзгерістерді қалай оятатынына қатысты.

Когнитивтік антропологиядағы мәдениет, бір жағынан, қоршаған орта бөлігі ретінде, ал екінші жағынан, біздің білімімізді ұйымдастыру тетігі ретінде қарастырылады. Ұйымдасқан танымның мәдениеті арқасында адам сыртқы әлем туралы ақпарат алады. Тану (когниция) біздің сана мен сыртқы әлем арасындағы өзара әрекеттесу жүйесі ретінде сипаттауға болады. Ол қоршаған ортаға адамның бейімделуін қамтамасыз етеді. Кез-келген мәдени санат тиісті символикалық мәнге ие және «дәстүрлі ережелерді» тудырады. Отбасы, меншік мүлік, ұлт – бұның бәрі «не үшін не саналу керек» деген сияқты әлеуметтік келісімдермен жасалады. Мысалы, жалау мемлекеттің көрінісі ретінде түсініледі. «Дәстүрлі ережелер» жүйесі деп, Д'Андред мәдени институттарды атайды.

Әрбір мәдениеттің өзінің мәдени институты бар. Оларды өзара салыстыруға болады. Ең маңыздырағы әртүрлі мәдениеттегі таным тәсілін салыстыру. Антрополог-когнитивистер, әдеттегідей мұндай салыстырулармен айналыспайды. Олар кросс-мәдени психологияға тән және мұндай салыстырудың ең қызықты қағидалары ғылымда жаңа бағыт - мәдени психологияны тудырды. Бұл бағыт когнитивті антропология және психологиялық антропологиямен тығыз байланысты. Когнитивті антропологтар мәдени схемалармен, «танымның мәдени бөлігімен» айналысады. Олар мәдени білім жүйесінің ми механизмдерімен қалай шектеліп, рәсімделетініне назар аударады, оның ұрпақтан ұрпаққа тұрақты берілуінің нәтижесі ретінде, мәдени білім адам ақыл-ойының мүмкіндіктері мен шектеулеріне сәйкес келеді.

Когнитивті антропологтар әртүрлі когнитивті және мәдени жүйелердің бөлшектерін ғана емес, сонымен қатар осы жүйелерде жалпы белгілерді ашуға бағытталған зерттеулермен айналысады. Олардың когнитивті әмбебаптық зерттеу әдістері эмпирикалық және салыстырмалы болып табылады.

Тұжырымдамалық жүйелердің когнитивті-антропологиялық зерттеулері әдетте жеке өзгеріштікті төмендететін жалпыланған модельдер болып табылады. Оларға біз келесі дәрістерде жүгінеміз.

Осылайша, когнитивті антропология әлемнің сипатын, сондай ақ, сол не басқа мәдениетті әлем өкілдері қалай көреді, дегенді зерттеуден пайда болды. Атап айтқанда эмик-тәсіл мәдениетті мағыналық жүйе ретінде мәдениетте өзара тығыз байланысқан деген ұғымға әкелді.

Негізгі терминдер: Әлем бейнесі (сипаты), қондырғы, когнитивті (танымдық) антропология, мәдениет интерпретациясы, таным – когниция бірліктері, когнитивті категориялары, мәдениеттің символикалық концепциясы, мәдени институты, мәдени психология, психологиялық антропология.

Дәріс тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.

10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО «Алетейя».
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: «Мецниереба».
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) Continuities in Psychological Anthropology. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) Symbolic Action Theory and Cultural Psychology. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) Patterns of Culture. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L.,

- NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D'Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
 47. D'Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 48. D'Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D'Andrade R., Strauss C. (eds.) *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
 49. D'Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 50. D'Andrade R. (1981) *The Culture Part of Cognition // Cognitive Science*. № 5.
 51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
 52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
 53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
 54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity (англ.)* In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
 55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // International Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
 56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
 57. Ewing K. (1992) *Is Psychoanalysis relevant for Anthropology*. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". *On the Nature of anthropological Understanding*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
 62. Jahoda G. (1981) *Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
 63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
 64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
 65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
 66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
 68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.
 69. Markarian E.S. (1992) *Tradition as an Object of System Study // World Futures*. V. 34.
 70. Markarian E.S. (1998) *Capacity for World Strategic Management*. Yerevan: Gitutgun.
 71. Mead M. (1959) *An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict*. — Boston: Houghton Mifflin Company.
 72. Miller J. (1993) *Theory of Developmental Psychology*. NY: Freeman.
 73. Nelson K. (1981) *Cognition in a Script Frammework*. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) *Social Cognitive*

- Development. Cambridge: Cambridge University Press.
74. New direction in Psychological Anthropology. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 75. Norman D. (1975) Explorations in cognition. San Francisco: Freeman.
 76. Redfield R. (1956) Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation. Chicago.
 77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy // American Anthropologist. № 88.
 78. Rouce A.P. (1982) Ethnic Identity: Strategies of Deversity. Bloomington.
 79. Schwartz Th. (1992) Anthropology and Psychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
 80. Schwartz Th. (1989) The Structure of National Cultures. In: Funke P. (ed.) Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective. Tubingen: Gunter NarrVerlal.
 81. Schwartz Th. (1978) Where is the culture? In: Spindler G (ed.) The Making of Psychological Anthropology. Berkeley: University of California Press.
 82. Shils E. (1961) Centre and Periphery // Polanyi M.(ed.). The Logic of Personal Knowledge: Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
 83. Shils E. (1981) Tradition. London; Boston.
 84. Shore B. (1991) Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition. // American Anthropologist. Vol. 93, No 1, March
 85. Shweder R. (1991) Thinking Through Cultures. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
 86. Shweder R. (1990) Cultural psychology – What is it? In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) Cultural psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.
 87. Shweder R. (1984) Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
 89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
 90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 91. The Making of Psychological Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
 92. White G., Lutz C. (1992) Intriduction. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
 93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
 94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.